

Kreativ BK gjennom tidende – BK skaper vår historie

Kjell-Olav Masdalen

Det er vel nødvendig å begynne med en presisering av hva begrepet «kreativ» betyr i denne sammenheng. «Kreativ» betyr i utgangspunktet *skapende, idérik, smart* o.l. Men i denne sammenheng kan begrepet også ha en ironisk tilleggsmeining, dvs. at en kan være litt for idérik, litt for smart, eller rett og slett dum, dvs. at det bedrives bevaring og kassasjon på en måte som en slett ikke skulle ha skjedd.

Den enkleste, og kanskje også den beste måten å beskrive bevaring og kassasjon på opp gjennom tidene er å ta i bruk eller omskrive noen begreper fra evolusjonslæren. I denne sammenheng kalt for *arkivdarwinisme*. Darwinismen har to grunnsetninger, som de fleste kjenner, nemlig *the struggle for life*, dvs. kampen for tilværelsen, og *the survival of the fittest*, dvs. at det best tilpassede overlever. I arkivdarwinismen heter det *the struggle for archives*, dvs. kampen om arkivene, og *the survival of the fittest*, dvs. at de best arkiverte dokumentene blir bevart.

Jeg har derved egentlig forklart det som er nødvendig å forklare for å kunne forstå *kreativ BK gjennom tidene*. Da jeg likevel innser at det er noen fundamentalister som drar i tvil arkivdarwinismes gyldighet, skal jeg komme med noen eksempler som fjerner enhver tvil og som viser at arkivdarwinismen står på trygg empirisk grunn.

2-3000 år f.Kr. brukte en i Assyria og Babylonia skrifttegn som ble kalt for *kileskrift*. Skrifttegna blei rissa inn i blaut leire, som deretter blei brent. Det er funnet arkiv på flere hundre tusen leirtavler med slike innskrifter. Disse leirtavlene inneholder ofte handelsavtaler, korrespondanse og ikke minst omfattende serier med regnskapsmateriale. Dette er kreativ bevaring på sitt beste, og er et svært godt eksempel på gyldigheten av *the survival of the fittest*, der arkivdokumentene har overlevd vær og vind, ild, krig og tidens tann. Det finnes mange andre tilsvarende eksempler, som f.eks. inskripsjoner i egyptiske templer og graver. Ja, også i Norden og Norge har vi eksempler på dette, nemlig runene på runesteinene. De er alle eksempler på kreativ bevaring.

Det finnes naturligvis også mange eksempler opp gjennom historia på kreativ kassasjon. Ett av de mest kjente eksemplene i Norge kan knyttes til vår første riksarkivar, nemlig Henrik Wergeland, som var riksarkivar fra 1840 til han døde i 1845.

Riksarkivet holdt på hans tid til i kummerlige og råkalde lokaler i første etasje og kjelleren i vestre fløy av Akershus festning. I Wergelands tid som riksarkivar blei det utarbeida nye retningslinjer for kassering av dokumenter, som visstnok langt på vei har vært gjeldende fram til vår tid. Det fortelles, med krav på troverdighet, at Wergeland for å holde varmen i sitt råkalde kontor på Akershus fyrte med arkivdokumenter.

Om dette var i overensstemmelse med Wergelands kassasjonsprinsipper vet jeg ikke. Jeg er også i tvil om det var hans prinsipper som blei lagt til grunn da en kasserte omfattende serier med utgående og inngående tollprotokoller fra tida etter ca. 1860. Disse tollprotokollene var ei fantastisk kilde til kunnskap om import og eksport av varer og som opplyste hvilke fartøyer som seilte på norske havner. I enkelte tilfeller har jeg sett at noen må ha forstått at denne kassasjonen kanskje var litt for kreativ. For å redde stumpene har derfor noen for en del protokoller revet ut de alfabetiske skipslistene bak i protokollene og tatt vare på dem.

Brenning av arkiv er slett ikke noe nytt kassasjonsprinsipp som ble innført med Wergeland. Heile den gamle norske «sentraladministrasjonens» dokumentsamling fra middelalderen gikk opp i flammer ved en brann på Akershus, riktignok neppe påsatt for å lette kassasjonsarbeidet. I dag er dette arkivet kun kjent gjennom et register, kalt for Akershusregistret 1622.

Men det finnes naturligvis også eksempler på kreative bevaring av arkiv fra middelalderen. Da den siste norske erkebiskopen Olav Engelbrektsson under reformasjonen i 1537 flykta til Nederlandene, tok han med seg erkebispesetets arkiv. Sammen med arkivet etter den landsflyktige Kristian 2. kom erkebispesetets arkiv seinere til München. Her oppdaga den norske historikeren Petter Andreas Munch det, og i 1830 blei arkivet tilbakelevert til Norge. Olav Engelbrektssons arkiv er uten sammenligning det best bevarte norske arkivet fra middelalderen. Det blei sannsynligvis redda fra kassasjon ved at det blei brakt ut av landet.

Brenning av arkiv har til alle tider vært et viktig virkemiddel for å skjule spor av handlinger, helst etter handlinger som ikke tåler dagens lys. På slutten av siste verdenskrig brant tyskerne en stor mengde arkiv for å skjule sine ugjerninger. Det finnes mange eksempler på at krigførende parter har bombardert og brent motstandernes bibliotek, museer og arkiv for å ødelegge fiendens kultur og identitet.

Da tyskerne svidde av Finnmark og Nord-Troms mot slutten av annen verdenskrig, gikk naturligvis også store mengder arkiv opp i flammer. Men ikke alt. Det underlige er at tyskerne kreativ kassasjon noen plasser blei videreført av norske myndigheter like etter krigen. Da jeg omkring 1985, sammen med Liv Mykland, besøkte en del kommunale arkiv i flere kommuner i Finnmark da vi arbeidet med boka om kommunal Administrasjonshistorie og arkivkunnskap, blei vi fortalt at det var slett ikke slik at alt kommunalt arkivmateriale var gått tapt under andre verdenskrig. I Vadsø fortalte de oss at mye av det materialet som ikke gikk tapt da Vadsø blei brent, det hadde kommunens folk selv dumpa i ei fylling da det blei bygd et nytt bryggeanlegg for byen. Så det tyskerne ikke greide å ødelegge, tok kommunens egne folk seg av.

Men det finnes også eksempler på total mangel på kreativitet når det gjelder å bevare stumpene. En del kommunalt arkivmateriale blei bl.a. sendt til fylkesmannen for approbasjon. Det var ulik praksis for hvordan dette materialet blei behandla videre. Noe blei sendt tilbake til kommunene, noe blei beholdt av mottakeren. I forbindelse med bokskrivinga og Finnmarksbesøket oppdaget vi at det på et visst tidspunkt var gitt generell kassasjonstillatelse for dette arkivmateriale, med den begrunnelse at det fantes tilsvarende materiale i

kommunene. Jeg husker at vi da følte oppgitthet. Det fikk være måte på mangel på kreativitet for å få tatt vare på det som ellers var gått tapt.

På jakt etter manglende arkivserier har jeg flere ganger hørt at de arkivene har vaktmesteren tatt seg av. Med tanke på hvor mange rare plasser arkivmateriale er blitt oppbevart, bl.a. i kjellere med sentralfyr, eller med fyrrommet som nærmeste nabo, er det ikke særlig vanskelig å forestille seg at en del arkivmateriale har bidratt til oppvarminga av offentlige kontorer, på samme måte som statens arkiver bidro til å varme opp Wergelands kontor. Jeg har i alle fall et par slike eksempler fra Aust-Agder, men da informasjonen rundt dette er uklar og lite flatterende for dem det måtte gjelde, skal jeg ikke komme nærmere inn på det. Men da vi besøkte sentralsykehuset i Oppland i forbindelse med utarbeiding av *Retningslinjer for arkivbegrensning og kassasjon i fylkeskommunale arkiv*, blei vi møtt av en aggressiv vaktmester som sa at han skulle bruke første anledning til å få «spadd ut» de omfattende seriene med skjumbilder sykehusadministrasjonen hadde plassert inn i kjelleren hans.

Også rådhus brenner i blant, og en del arkivmateriale er gått tapt eller blitt skada på denne måten. Med mindre brannen er påsatt, kan en selvsagt ikke kalle dette for kreativ kassasjon. Men det er likevel et snev av kreativ medvirkning i dette, nemlig i de fasene som heter slukking og etterslukking av brann. Da pøses det på med store vannmengder. Det fører som regel til at arkivmateriale i kjelleren blir utsatt for ytterligere skader. Vannskadene ved slike branner er ofte verre enn de skader som blir påført av selve ilden.

Rådhuset i Lillesand brant i 1981, og arkivmateriale i kjelleren fikk i hovedsakelig to typer skader, brannskader og vannskader. Brannskadene er helst overflatiske, dvs. permer og ytterkantene av papirarka er forkulla eller brunsvide. Selve skrifterne er ofte bevart. Men for de arkivsakene som i tillegg har fått vannskade, er vannet trukket inn i selve papiret med følgende resultat: Skrifterne flyter ut og blir i stor grad uleselig. Bokblokker og papirbunker limes sammen, og dersom ikke materialet raskt kommer under faglig riktig behandling, går materialet tapt.

I Gjerstad kommune foregikk det på en noe annen måte. I helsehuset blei det oppbevart mye arkivmateriale på loftet. Da bygningen styrta sammen falt arkivmateriale ned i kjelleren. Der blei det selvsagt oversprøytet av vann ved slukking og etterslukking av brannen. Mirakuløst, kan en kanskje si, var det fortsatt igjen mye materiale som ikke var fullstendig ødelagt. Noen må ha forstått at dette ikke bare kunne kjøres på fyllinga, og det blei derfor lagt over i svarte søppelsekker og plassert ute under åpen himmel bak bygdas brannstasjon.

Da jeg fikk vite dette, reiste jeg til Gjerstad for å se på skadene, og for å konstatere om det var noe som kunne reddes. I mellomtida var det kommet et snøfall, slik at jeg måtte spa meg inn til søppelsekkene. Da jeg åpna noen av dem, kunne jeg konstatere betydelige brannskader og fuktskader. Mye kunne likevel reddes. Og så et paradoks. Hadde brannmannskapet plassert dette materialet inne i et oppvarma rom, som vel kanskje de fleste ville ha gjort for å beskytte materialet mot vind og vær, så hadde sannsynligvis vannskadene på skrift og papir blitt langt

større. Klimaet ute med snødekket hindra oppvarming av materialet. Dette kaller jeg kreativ bevaring. Om den var en bevisst eller ubevisst handling av kommunens folk, tier historia om.

Nye metoder og moderne teknisk utstyr har naturligvis alltid blitt brukt for å bevare arkivmateriale, ofte på en kreativ måte i ordets doble betydning. Jeg skal nevne et par eksempler som jeg har møtt som såkalt utsendt ekspert til u-land, men som jeg også har sett varianter av i vårt eget land.

I 1985 hadde jeg et oppdrag i Tanzania for Utviklingsdepartementet, og i 1991 i Myanmar for Unesco. I begge land var de ivrig opptatt av å mikrofilme serier med arkivmateriale, naturligvis for å sikre dem, men vel også for å gjøre dem lettere tilgjengelig. I begge land hadde de imidlertid støtt på noen betydelige problemer. De mangla reservedeler, og de hadde ikke råd til å kjøpe dem, dessuten måtte de få dem fra utlandet. I tillegg hadde de et klimatisk problem. På grunn av høy luftfuktighet rusta mikrofilmingsutstyret og blei ødelagt. De hadde naturligvis prøvd å motvirke dette med aircondition-anlegg, men på grunn av den ustabile strømtilførselen, og av andre grunner, var det sjelden at dette systemet fungerte tilfredsstillende. Dessuten hadde de et tredje problem, som de vel ikke var fullt klar over, nemlig at mikrofilm trives dårlig i klima med høye temperaturer og høy luftfuktighet. Da mikrofilmings velsignelser blei diskutert på et møte på universitetet i Yangoon, advarte jeg mot stor entusiasme i bruk av denne bevaringsmetoden. Jeg tillot meg å si at de lett kunne komme i den situasjon at mikrofilmings skaffa dem et dobbelt problem; først utfordringene ved å ta vare på papirarkivene, deretter utfordringene ved å ta vare på mikrofilmene, dersom infrastrukturen i landet ikke var tilstrekkelig utbygd og stabil. Da så arkivarer og professorer forbauset og undrende på meg. Trodde jeg ikke på den moderne teknikks velsignelser!

Så til de hjemlige varianter: Etter mitt oppdrag til Tanzania blei jeg kontakta av en person knytta til Historisk institutt ved Universitetet i Bergen. De holdt på å planlegge et mikrofilmingsprosjekt i Sudan, der hensikten naturligvis var å sikre arkivmateriale som sto i fare for å gå tapt, men der det vel også skulle oppbevares en kopi i Bergen for instituttets afrikastudier. Han var sannsynligvis blitt henvis til meg av riksarkivaren med beskjed at det kunne tenkes at jeg hadde noen råd å gi. Jeg stilte ham ett spørsmål: Har dere tenkte på hvordan mikrofilmene skal oppbevares i Sudan? Det blei forbausende stille i den andre enden av telefonforbindelsen. Men etter hvert kom det fram at det hadde de ikke. Hva som skjedde videre, om prosjektet ble gjennomført eller ikke, vet jeg ikke. Men jeg kan jo se form meg et norsk bistandsprosjekt som resulterte i en serie med mikrofilmer bevart i Bergen.

Mikrofilming av arkivdokumenter var forresten omkring 1990 i ferd med å bli en populær måte å ta vare på og sikre en del arkivserier, og dessuten redusere behovet for oppbevaringsplass. Som den lidenskapelige papirarkivar jeg var, noe jeg forresten fortsatt er, så var jeg motstander av denne form for kreativ arkivbevaring. Jeg oppfatta den dessuten som ressursløsning. I 1990/91 var jeg engasjert i et prosjekt i Oslo kommune som skulle utrede arkivsituasjonen i kommunen, og foreslå tiltak for å bedre den. Resultatet blei blant anna at det skulle opprettes et byarkiv og tilsettes en byarkivar. Da kandidatene til stillingen var inne til intervju, brukte jeg et kontrollspørsmål for å skille klinten fra hveten: Mener du at det er

hensiktsmessig at Oslo kommune fortsetter sitt mikrofilmingsprosjekt? De som svarte ja, blei umiddelbart strøket av lista over aktuelle kandidater. De som svarte nei, blei stående på lista. Som dere da forstår, svarte Bjørn Bering, den første byarkivaren i Oslo, rett på spørsmålet.

Det arkivdarwinistiske begrepet *kampen om arkivene* har forresten en dobbel betydning. Den ene betydningen ligger i den generelle kampen for å redde arkiv, den andre betydningen prøver også å definere hvem som har rett til å redde og å oppbevare arkivene, i den arkivdarwinistiske terminologien kalt *særretten til å kjempe for arkivene*. De fleste av dere tror kanskje det er en selvfølge hvem som har denne rettigheten, og tenker på Riksarkivaren. Men slik er det nødvendigvis ikke.

I Myanmar, der jeg hadde et oppdrag for Unesco i 1991, møtte jeg eksempler på de privilegertes antatte rett til å ta vare på arkiv. Jeg oppdaget nokså raskt at det pågikk en konflikt mellom Nasjonalarkivet og historieseksjonen ved universitetet i Yangoon. De snakket ikke pent om hverandre! Blant anna fortalte assisterende riksarkivar meg at historieseksjonen ved universitetet «tok ut» dokumenter fra arkivserier som de hadde behov for i forskninga. Det var tydelig at hun var opprørt over dette. Nasjonalarkivet hevda selvfølgelig at det var de som var depotinstitusjon for bevaringsverdig arkivmateriale. Da jeg besøkte den konkurrerende historieseksjonen ved universitetet for å se på arkivmaterialet der, tok jeg opp denne problemstillinga, og spurte blant anna om disse arkivseriene med tida ville bli overført til Nasjonalarkivet. Professoren jeg snakket med benekta det, og begrunnet det blant anna med at det for universitetet var lite bekvemt å bruke lesesalen på Nasjonalarkivet. Som en parallell så jeg for meg at historikerne på Blindern hadde bunker av arkivmateriale tatt ut fra arkivene før de var blitt avlevert fra stasadministrasjonen til Riksarkivet på Kringsjø. Det tror jeg hadde skapt spetakkel. Men i Myanmar hadde nok universitetsledelsen større makt en riksarkivaren, selv om han var oberst.

Dessuten var det slik i Myanmar at arkivansvaret var fordelt på en rekke forskjellige institusjoner. Foruten ved Nasjonalarkivet blei arkivmateriale oppbevart ved Forsvarets historieinstitutt, ved Nasjonalbiblioteket og ved historieseksjonen på universitetet. Da jeg ba om å få inspisere arkivdanninga i et regjeringsdepartement, blei jeg møtt med obstruksjon, selv om jeg foreslo besøk i et antatt lite kontroversielt departement. Jeg foreslo kulturdepartementet. Jeg blei lovt at det skulle bli ordna. Neste dag blei jeg tatt med på Nasjonalbiblioteket, som sorterte under dette departementet, der jeg blant anna blei vist rundt på lesesalen der det satt munker i oransje kapper som studerte skrifter fra 1400-tallet skrevet på palmeblader. Dette er for så vidt et eksempel på hvordan en kan gå i si eiga felle. Men jeg viste selvfølgelig stor interesse for det som blei vist meg. Jeg tok imidlertid opp spørsmålet på nytt, og blei igjen lovt et besøk i et departement. Igjen blei jeg med stor vennlighet mottatt i Nasjonalbiblioteket og på nytt vist rundt. De må ha fått inntrykk av at jeg var svært opptatt av bøker og palmeblader. Dagen etter blei jeg innkalt til assisterende riksarkivar, som nokså irritert fortalte meg at jeg kasta bort tida. Sannsynligvis var hun blitt fortalt av obersten at de ikke ville ha en utlending snokende i departementsarkivene.

En parallell i Norge kan være at offentlig arkivmateriale, særlig kommunalt arkivmateriale, har vært interessante bevaringsobjekter for mange instanser. Dette henger naturligvis sammen med mangel på definert eller oppfylt ansvar og at andre derfor har tatt initiativ. Ikke sjelden har en derfor kunnet finne kommunalt arkivmateriale bevart i museer, bibliotek, historielag/lokalhistoriske samlinger, hos privatpersoner, ofte hos slektninger til ordførere og andre kommunale tillits- og tjenestemenn. Ikke alltid har det vært like lett å kreve tilbake retten til å ta vare på dette materialet.

Før jeg forlater Myanmar, tror jeg at jeg må fortelle litt om mitt eget lille bidrag til arkivdanning i landet, og ventelig også en vurdering av hvorvidt materialet jeg bidro til å skape bør bevares eller kasseres.

Før jeg reiste til Myanmar besøkte jeg Unesco i Paris. Her måtte jeg skaffe meg visum til landet. Og her møtte jeg ett eksempel på ”arkivdanningspraksis” i Myanmar. Den burmanske ambassaden fant jeg i ei bakgate, der jeg mer følte meg hensatt til en scene i filmen ”Casablanca”, enn at jeg befant meg midt i det pulserende Paris. Jeg blei først mottatt av ei eldre og utspjåka fransk dame, som ytterligere styrka følelsen av å befinne seg i en annen tidsperiode. Om litt kom imidlertid en blid og imøtekommende 2. sekretær.

Det meste var klart, men jeg måtte framskaffe noen passfotografier til de dokumenter som skulle utstedes, signeres og stemples. Det fant jeg rimelig, og på undergrunnen ved Champs-Élysées fikk jeg tatt en serie på fire bilder. Tilbake til ambassaden blei jeg gjort oppmerksom på at de måtte ha åtte fotografier. Da blei det slutt på smilinga og høfligheten. Jeg blåste meg litt opp og sa at jeg ikke var kommet til Paris for å la meg fotografere. Jeg representerte Unesco og skulle utføre et viktig oppdrag i Myanmar. Det virka. Papira blei ordna med smil og høflige fraser. Men da jeg skulle gå, ga 2. sekretæren meg en adressert og frankert konvolutt, og spurte om jeg kunne være så vennlig å sende ham de fire resterende fotografiene når jeg fikk anledning til å la meg avfotografere på nytt. Det gjorde jeg. Det betyr at mitt kontrafei nå finnes i sju forskjellige arkivserier, som arkivmyndighetene i Myanmar må vurdere bevaringsverdien av. Ved heimreisa gjorde jeg på flyplassen i Yangon nok et lite bidrag til arkivdanninga i Myanmar.

På 1980-tallet fant norske bistandsmyndigheter ut at det skulle settes i gang noen kulturbevaringsprosjekter i Øst-Afrika. En grei begrunnelse var blant anna at bevaring av statenes kultur ville styrke nasjonsbygginga. En ikke uttalt begrunnelse var nok også at «kulturekspertes» skulle få seg Afrika-turer på linje med landbruksekspertes, veiingeniører o.l. I alle fall blei jeg spurt om jeg ville påta meg et oppdrag i Tanzania, der jeg skulle gå gjennom arkivdannings- og arkivbevaringssituasjonen i landet. Jeg blei forespeilt tilsvarende oppdrag i Mozambic og Madagaskar, men som det ikke blei noe av.

Mine kolleger ved Nasjonalarkivet i Tanzania hadde høye forventninger til den bistand som skulle komme fra Norge. Jeg fikk nesten inntrykk av at de forventa at vi skulle bygge opp heile infrastrukturen (eller forsyne dem med utstyr til en slik infrastruktur) for et vel utbygd arkivverk i landet. Derfor blei det planlagt ei rundreise i landet; fra Dar es Salaam til Arusha ved grensa til Kenya, videre til Dodoma, den politiske hovedstaden, som lå midt i landet, og derfra videre tilbake til Dar es Salaam. Vi kom aldri lenger en til Arusha. Årsaken var først og fremst at det ikke var mulig å oppdrive drivstoff til jeepen vi kjørte, heller ikke fra de statlige drivstoffdepotene. Vi gikk tom for drivstoff før vi nådde Arusha, og vi måtte haike det siste

stykket inn til byen. På veien røyk dessuten bremsene. En nødtørftig reparasjon blei foretatt ved et lokalt bilverksted plassert i et blekkskur. Lekkasjen blei fiksa ved at det ene bremserøret blei blenda av ved hjelp av en spiker og litt stry, og vi kunne fortsette med bremsen på tre hjul.

Etter å ha besøkt og inspisert arkivene til Organisasjonen for Afrikansk enhet (OAU), som har hovedkvarteret i Arusha, måtte jeg etter tre dager returnere til Dar es Salaam med buss. Ennå hadde vi ikke klart å få tak i drivstoff for å komme videre. Først flere dager seinere kom reisefølget mitt tilbake til Dar es Salaam.

På turen mot Arusha var vi imidlertid innom et par regionsadministrasjoner og snakka med «fylkesmannen» og så på arkiva hans. Jeg konstaterte blant anna at fylkesmannen hadde mye arkiv på kontoret sitt. De var ikke plassert i hengemapper i arkivskap, eller i ringpermer, i mapper eller i arkivesker, men de lå i store åpne bunker oppå hverandre i vanlige trehyller. Hvordan han greide å finne dokumenta han hadde bruk for, og hvordan han fikk dem tilbake på riktig plass, forstår jeg fortsatt ikke.

Tilsvarende mangler på elementære hjelpemidler så jeg flere steder, og det var med på å bestemme hva som skulle bli mine anbefalinger om tiltak. Jeg er redd for at mine tanzanianske kolleger blei noe skuffa. Foruten sikring av eksisterende arkivbygninger og en del nødvendig teknisk utstyr for å redde resultatet av utført mikrofilming, gikk min anbefaling i hovedsak ut på at de burde forsynes med tilstrekkelig mengde av hyller, arkivbokser og mapper, slik at arkivmaterialet kunne gis en rimelig orden og oppbevaring.

Så jeg kom altså aldri til hovedstaden Dodoma og fikk ikke inspisert arkivene der. Den eneste berøringa jeg fikk med Dodoma, var at jeg en kveld til middagen på hotell i Dar es Salaam bestilte ei flaske Dodoma Red Wine. Dels var det vel for å smake på en nasjonal vinsort, kanskje også for å døyve smaken på den standardmiddagen jeg spiste på hotellet. Det var biff, alltid *well done*. Det siste var dels begrunna i det rådet jeg fikk fra min kontakt i Utviklingsdepartementet før jeg reiste: *If you can't cook it or peel it, forget it*. Men det var like mye relatert til den erfaringa jeg skaffa meg hver gang jeg gikk opp og ned trappene til mitt rom i fjerde etasje på hotellet. Da gikk jeg forbi kjøkkenet, og derfra lukta det ille - jeg fikk et bilde av at de stekte bederva kjøtt. Det viste seg at flaska med Dodoma Red Wine var ei litersflaske og at vinen var sterk. Det var kanskje derfor kelneren så litt rart på meg da jeg bestilte. Men det blei en fortreffelig aften - vinen var god.

«Kulturprosjektet» i Øst-Afrika blei evaluert av en sosialantropolog. Det kunne virke som han følte at andre var i ferd med å komme inn på hans enemerker. I evalueringa spurte ham meg hva arkivbevaring hadde med kulturbevaring å gjøre. Jeg husker at jeg fikk en slags tomhetsfølelse inne i meg, en slik følelse en kan få når noen blottlegger en total uvitenhet, særlig når det kommer fra en person som en ville forvente skulle forstå dette. Jeg fikk vel kanskje formidla til ham at skriftlige dokumenter var blant de viktigste kildene til kunnskap om et samfunns kulturhistorie, og at i Tanzania hadde de viktige arkivserier som gikk tilbake til slutten av 1800-tallet. I ettertid har jeg tenkt, da jeg også har etnografi som et delemne i

geografi, at det kanskje skyltes at sosialantropologene først og fremst søker kunnskap og strukturer i det direkte møtet med bærerne av kulturformer og kulturuttrykk.

Hva nå årsaken var, det blei ikke flere oppdrag i Afrika og heile «kulturprosjektet» avgikk med en stille død. Men min lille erfaring med utviklingshjelp i land som mangler godt utbygde infrastrukturer hjalp meg til å forstå hvorfor utviklingshjelp ofte er vanskelig og tidvis gir små resultater.

I Dar es Salaam besøkte jeg forresten også the Treasury (Finansdepartementet) og inspiserer arkivene der. Arkivet lå naturligvis i en fuktig kjeller. Det første som møtte meg der var et rom med magnetbånd som lå i en stor haug på gulvet. For å komme inn til det øvrige arkivmaterialet måtte vi gå over denne haugen. Jeg blei slett ikke forbausa over bevaringsstandarden, dette hadde jeg sett før i Norge.

Da jeg tidlig i 1980-åra skulle skaffe meg en oversikt over arkivsituasjonen i Grimstad kommune, opplevde jeg det samme. Den gang blei arkivansvaret, i den grad det var definert noe slikt ansvar, ofte forstått som passende å legge til kulturetaten og kultursjefen/kultursekretæren. Derfor var det kultursjefen i Grimstad som fulgte meg rundt i forskjellige lokaliteter der kommunen oppbevarte sine arkiver. Blant anna hadde de et arkiv i kjelleren på biblioteket, den gamle tingbygningen, der rettsaken mot Hamsun i sin tid blei holdt. Det første som møtte meg i kjelleren var en stor haug med arkivsaker, hovedsakelig protokoller, som lå på golvet i den fuktige kjelleren. For å komme inn i et rom bak, som også inneholdt arkivsaker, måtte vi gå over haugen akkurat slik jeg måtte noen år seinere i Dar es Salaam.

Jeg husker at jeg blei forbanna, og sa nokså direkte til kultursjefen at dette var fullstendig uakseptabelt. Hans lakoniske eller forsonende svar var: «Jeg tror ikke at de mener noe vondt med det». Jeg husker også at jeg nokså resolutt ble avvist av en irritert rådmann, da jeg forsøkte å komme i dialog med kommunen for om mulig å få gjort noe med problemet. Han så vel sannsynligvis bare faren for økte utgifter.

En slik haug møtte jeg også i et klasserom i den gamle middelskolen i Tvedestrand. Inspeksjonen i kommunen gjorde jeg sammen med tidligere statsarkivar Lauritz Repstad i Kristiansand. Repstad hadde naturligvis på forhånd varslet inspeksjonen til rådmannen, og etter besøket på skolen, som nok opprørte Repstad en del, dro vi ned for å snakke med rådmannen. Rådmannen var lite interessert i en samtale og sa nokså bryskt at dette hadde han ikke tid til. Da opplevde jeg noe som jeg husker med glede. Den milde og imøtekommende sørlandske statsarkivaren smalt til og ga rådmannen klar beskjed om at når han kom på inspeksjon, så hadde rådmannen vær så god å ta seg tid til å snakke med ham. Slukøra måtte rådmannen invitere oss inn på kontoret sitt.

Det viste seg raskt at rådmannen og statsarkivaren hadde felles interesser. Rådmannen var fra Molde, der Bjørnstjerne Bjørnson gikk på middelskolen, og Repstad var fra Søgne, der far til Bjørnson var sogneprest i 16 år, og der Bjørnson besøkte faren flere ganger. De begynte

derfor entusiastisk å snakke om Bjørnson - og det varte og rakk og jeg blei mer og mer utålmodig, jeg som tenkte på arkivhaugen på middelskolen og hvordan vi skulle få sikra og bevart den. Jeg sanser ikke hvordan det endte, men det blei vel til slutt sagt noe om at noe måtte gjøres. Og litt skjedde etter hvert.

Til tross for uinteresserte rådmenn i utgangspunktet - i dag finnes de kommunale arkivene fra Grimstad og Tvedestrand vel bevart i AAks sine magasiner.

Og det var slik i utgangspunktet - rådmenn så ofte arkivene som potensielle utgiftsposter. Men det skjedde også noe etter hvert på det nivået. En ny generasjon rådmenn kom etter hvert til, og de var mer interessert i arkivenes betydning for en effektiv kommuneadministrasjon. Da arkivloven kom i 1992 blei det langt lettere å få forståelse for hensiktsmessig arkivdanning, bevaring og kassasjon. At den ikke var trådt i kraft, sa vi selvfølgelig ikke noe om. Det skjedde som kjent først i 1999.

I den forbindelse må få lov til å fortelle at jeg under en middag i den norske ambassaden i London hadde en dispuitt med kronprinsen om hvilken lov som var den første han signerte som kronprinsregent. Jeg påsto at det var Arkivloven. Da han spurte når det var, sa jeg at det var i 1999. Han påsto da at det ikke kunne være riktig, for han hadde signert lover før den tid. At jeg der og da ikke greide å få fram det avgjørende argumentet på at jeg hadde rett, nemlig at loven kom allerede i 1992, har ergra meg kraftig i ettertid.

Den norske arkivloven har utvilsomt vært svært nyttig i arbeidet med å ta vare på det som bør tas vare på av arkivmateriale. Men det gjelder det offentlige arkivmateriale. Privatarkiv er fortsatt i hovedsak underlagt arkivdarwinismens bestemmelser. Bestemmelsene om privatarkiv i den norske arkivloven er svake, og brukes vel i enda mindre grad. I forarbeidene til loven var det tenkt at privatarkivene skulle få et bedre vern, men, ettersom det er blitt fortalt fra autorisert hold, så var det en uheldig allianse mellom Norsk Hydro og Finansdepartementet som stoppa det. Det var naturligvis et pengespørsmål. Den tilsvarende loven i Tanzania, som er fra 1965, blei i 1979 gitt et såkalt Act Supplement som bestemmer at «the Minister may declare private records of national importance to be public records».

Jeg håper at den stortingsmeldinga om arkiv som skal komme nå i 2012 makter å håndtere utfordringene knytta til privatarkivene på en bedre måte, og at også den norske arkivloven kan få et tilsvarende tillegg. Det bure være tilstrekkelig å se til kulturminneloven. Den håndterer denne utfordringa på en rimelig god måte.

Dette foredrag var, som dere forhåpentligvis har forstått, et forsøk på å tilnærme seg et alvorlig spørsmål på en lett humoristisk måte. Men det er sant som det står i tittelen til foredraget, nemlig at bevaring og kassasjon skaper vår historie. Og det er alvorlig. Dessverre må også nyere tids historie i betydelig grad rekonstrueres ved hjelp av et til dels mangelfullt kildemateriale som har vært utsatt for arkivdarwinismens tilfeldige krefter. Historia er et speilbilde av de kildene som kan fortelle noe om den. Der kildene er tapt, er også historia tapt. Der kildene er bevart, kan historia gjenskapes.

Av og til har jeg møtt på stor mangel på forståelse for eller kunnskap om arkivkildenes informasjonspotensiale. Ikke minst gjelder det manglende kunnskap om at disse kildene i ettertid, stilt overfor nye problemstillinger, kan gi svar på samfunnsforhold langt ut over det som de i sin tid blei skapt for å dokumentere. Jeg har nevnt sosialantropologen som ikke hadde tenkt på dette. Jeg kan nevne et par eksempler til. Da vi i forbindelse med utarbeiding av kassasjonsregler for fylkeskommunene besøkte fylkessykehuset i Oppland, hadde jeg en spesiell opplevelse. Som vanlig ved slike besøk, hadde vi et møte med den ansvarlige for arkivet. Det var vel kontorsjefen. Jeg husker han blei en smule forvirra eller forbausa da vi spurte ham hvordan det var med bevaringssituasjonen for de eldre sykehusarkiva. Men han fant løsningen. Fra ei hylle bak seg trakk han fram et lite hefte med en historikk om fylkessykehuset i Oppland: Det materialet var sikra gjennom denne historikken som allerede var skrevet. Altså både kreativ kassasjon og kreativ bevaring. Jeg tror vi sa høflig takk for informasjonen og gikk.

Har også lyst til å nevne en tidligere teknisk sjef i Tromsø kommune, som blei innkalt i forbindelse med et varsla besøk ved kommunens tekniske etat for å finne ut hva som var bevart av de eldre deler av det tekniske arkivet. Det visste de intet om, derfor ba de om hjelp fra pensjonisten. På spørsmål om hva som hadde skjedd med noen serier av det eldre materialet som ikke kunne gjenfinnes, svarte han at det materialet var kassert, dels, som han sa, «ved en feiltagelse, dels fordi det ikke hadde noen verdi». Det kan vel kalles et salomonisk svar.

Er situasjonen under kontroll i dag? Det er tilstrekkelig å peke på to områder, nemlig de elektroniske fagarkivene i kommunene, og de elektroniske privatarkivene. Her er det fortsatt arkivdarwinismen som bestemmer hvilke kilder vi skal ha tilgang til i ettertida.